

УДК 821.161.2:82-343

Файзулліна Ганна**ТОПОС «МАЛОЇ ВІТЧИЗНИ» У ФІЛОСОФІЇ
ЕТНОКУЛЬТУРИ ТА СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ
ФІЛОСОФСЬКОМУ РОМАНІ**

Культурологічна семантика топосу «Малої Вітчизни» у філософії етнокультури та у сучасному українському філософському романі розглядається на прикладі книг «Листя землі» Володимира Дрозда та «Переддень Доби Водолієвої» Анатолія Федя. Феноменологічні виміри життєвого світу проаналізовані в контексті культурологічної регіоніки, спираючись на геокультурні та етноментальні особливості буття на території певного краю як «малої Вітчизни» людей.

Ключові слова: культурологія, філософія етнокультури, культурологічна регіоніка, топос, український філософський роман, В. Дрозд, А. Федь.

Файзулліна А.**ТОПОС «МАЛОЙ РОДИНЫ» В ФИЛОСОФИИ
ЭТНОКУЛЬТУРЫ И СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ
ФИЛОСОФСКОМ РОМАНЕ**

Культурологическая семантика топоса «Малой Родины» в философии этнокультуры и в современном украинском философском романе рассматривается на примере книг «Листья земли» Владимира Дрозда и «Канун Эпохи Водолея» Анатолія Федя. Феноменологические измерения жизненного мира проанализированы в контексте культурологической регионики, опираясь на геокультурные и этноментальные особенности бытия на территории определенного региона как «малой Родины» людей.

Ключевые слова: культурологія, філософія етнокультури, культурологічна регіоніка, топос, український філософський роман, В. Дрозд, А. Федь.

Fayzullina A.

THE TOPOS OF «LITTLE HOMELAND» IN PHILOSOPHY OF ETHNIC CULTURE AND IN MODERN UKRAINIAN PHILOSOPHICAL NOVEL

The article discusses cultural semantics of the topos of «Little Homeland» in philosophy of ethnic culture and in the modern Ukrainian philosophical novel on the examples of the books «The leaves of the earth» by Vladimir Drozd and «Eve of the Aquarian Age» by Anatoly Fed. The phenomenological life-worlds are analyzed in the context of, based on ethno-mentality and geo-cultural features of being on the territory of a particular region as a «Little Homeland» of the people.

Key words: *culturological studies, philosophy of ethnic culture, culturological regions, topos, Ukrainian philosophical novel, Vladimir Drozd, Anatoly Fed.*

Постановка проблеми. У глобалізованому світі важливим є збереження не лише національної ідентичності, а й етнокультурних традицій окремих регіонів, тому звертаємось до сучасної «регіоніки», що в цілісному вигляді складається з потужного комплексу соціально-гуманітарних дисциплін, спрямованих на виявлення природно-географічних та культурно-історичних особливостей «життєвого світу» певного краю, зокрема в соборній Україні.

У культурологічній регіоніці Топос «Малої Вітчизни» – це частина хронотопу, що для кожної окремої субетнічної спільноти або особи має своє етнокультурне та ментально-світоглядне насичення, це територія «життєвого світу», генетично та емоційно пов'язана з народженням, дитинством, вихованням, місцем формування ціннісних орієнтацій, мрій, гартування характеру і волі. «Малою Батьківщиною» може бути дім, обійстя, село, місто, регіон, область та ін. У межах країни ці рідні «земля і небо» за ландшафтом, мовою і світоглядом можуть бути схожі на інші подібні міста і села, але попри подібність мають свої ексклюзивні риси, які дозволяють ментально «зберігати її в серці», завжди повертатись до батьківської хати, де «закопана пуповина». У зв'язку із сучасними процесами етнонаціональної та регіональної ідентифікації, мотиви «Малої Батьківщини» в контексті соборної України набувають особливої актуальності, що відтворює-

ється в проблематиці філософії етнокультури, культурологічної регіоніки, мистецтва, літератури, зокрема у сучасному українському філософському романі.

Огляд досліджень і публікацій. Одним з перших проблеми філософії етнокультури та культурологічної регіоніки почав розробляти В. Личковах [4, 5], наголошуючи на геокультурній неповторності й самобутності окремого регіону з її специфічною «духовною метафізикою» й «духовною етнографією». Ця проблематика відображена також у чернігівському культурологічному журналі «Дивосад» (2000-2002), матеріалах наукових конференцій з філософії етнокультури (Чернігів, 2006, 2007), 3-х Всеукраїнських Кулішевих читаннях (2009-2011). Топоси і концепти «життєвого світу» етнокультури аналізують також Ю. Афанасьєв, Є. Більченко, О. Кирилук, Н. Ковальчук, Ж. Янковська та ін. [1]. Наприклад, дуже цікава спроба дослідити концепт «Дім – Поле – Храм» (про який писали М. Гайдеггер і С. Кримський) крізь призму історичного роману П. Куліша «Чорна рада» належить острозькому науковцю Жанні Янковській [див. там само].

Мотив топосу «Малой Вітчизни» звучить і в сучасному українському філософському романі, зокрема в творах В. Дрозда і А. Федя. Безпосередньо аналізом творів «Листя землі» В. Дрозда займалися М. Жулинський, Н. Колощук, М. Павлишин, Л. Яшина, Н. Дашко. Філософсько-культурологічний аналіз творчості Анатолія Федя як письменника тільки розпочинається (О. Баранова, Д. Грибовська).

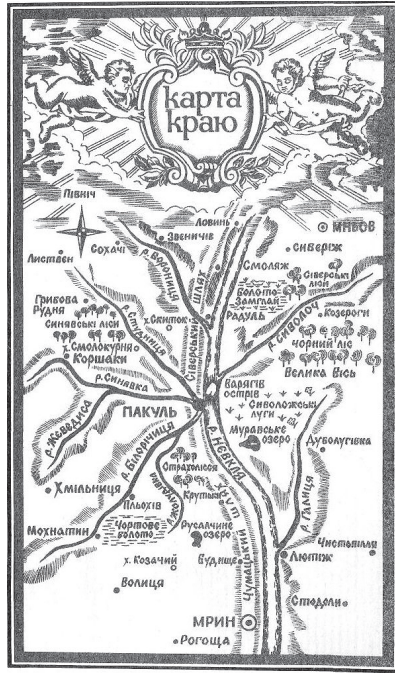
Мета статті. Отже, як ніколи *актуальним* і важливим є визначення семантики й значення топосу «Малой Вітчизни» у філософії етнокультури та зазначених літературних творах. У статті ставиться завдання проаналізувати вияви регіональних особливостей етнонаціонального світовідношення в українському філософському романі у контексті етнокультури.

Виклад основного матеріалу. В історії української культури Чернігівщина виростила і виплекала чимало великих митців, таких як Григорій Кониський, Іван Мартос, Кирило і Олексій Розумовські, Опанас Маркович, Леонід Глібов, Михайло Коцюбинський, Микола Ге, Василь Еллан-Блакитний, Левко і Дмитро Ревуцькі, Олександр Довженко, Олекса Десняк, Юрій Збанацький, Володимир Дрозд, Дмитро Іванов і багато інших видат-

них постатей, які створили неповторну «зачаровану» ауру Придесення.

Виразником духу поліської землі став сучасний український письменник **Володимир Дрозд** (1939-2003), який народився на Чернігівщині і проніс через життя і творчість свій світ – «Край» – навічно вкарбований у його душу й пам'ять. У його філософському романі-епопеї «Листя землі» (1989) події відбуваються у вигаданому міфологічному світі, але наскрізь відчутна присутність естетичної аури та духовного ландшафту Чернігівщини. «Край» тут перетворюється в універсалью культурологічної регіоніки, у топос «Малої Батьківщини».

У творчості В. Дрозда центральне місце посідає архетип Світового дерева – один із найдавніших символів духовної культури людства, що модифікується у письменника в Дерево Краю. Взагалі будь-який митець – деміург світу своїх художніх творів: у Дж. Джойса – це Дублін, у У. Фолкнера – Йокнапатофа, у Дж.Р.Р. Толкієна – Середзем'я, у В. Дрозда – Край з центром у Пакулі. Письменник зберігає реальні топоніми своєї рідної Чернігівщини – Пакуль, Сиберіж, Мньов, Мохнатин, але насправді прототипом виступило рідне авторові село Петрушин, в якому він збирав і записував свідчення земляків для своєї літературно-філософської епопеї. У журналі «Вітчизна» (1989, № 4), де було надруковано перші частини роману «Листя землі», вміщено карту Краю, на якій чітко проступає контур Дерева. Річка Невкля – це стовбур, вздовж неї проходять Сіверський і Чумацький шляхи. У той само час вона асоціюється з міфологічною рікою Летою, що розділяє світ живих і світ мертвих. Топос «ріки» є світотворчим:

**Карта «Краю»
Володимира Дрозда**

«ріки», як лінії на руці або гілля на дереві, простягаються Краєм, творячи, таким чином, нову міфологічну реальність.

У назву філософської епопеї винесено дві лексеми – «листя» і «земля», – які перебувають у залежності, більш за те, «листя» підпорядковане «землі». Тобто жителі Краю, що у діалогії мають метафоричне вираження «листя», – є невід’ємною часткою земного культу. Архетип «землі» з часів Трипільської культури визначив землеробський, селянський стрижень світогляду українського народу [див. 5]. Як і міфологічний Антей, який завжди був міцно пов’язаним з Матінкою-Землею, так і пакульці прив’язані до природного середовища свого рідного Краю. Тому для Кузьми, сина Семирозума, «найкращою молитвою Богів є робота на землі» [2, с. 251].

Діалогію В. Дрозда «Листя землі» наскрізь просякає архетип «Саду» як «Дивосаду», що символізує собою особливості етнонаціонального світовідношення та культурного менталітету [5]. У філософському романі В. Дрозда архетип «Саду» є символом Краю, його духовних плодів та плодючості землі. А вікно, відчинене у сад, набуло значення вікна «на волю, до життя» [2, с. 99].

Сад ототожнюється письменником з рідним Краєм, Пакульщиною як «Малою Батьківщиною». Пакульці не вірять, що «справді десь ще є Невкля, і Пакуль, і наш сад?» [2, с. 54]. Наскрізним є ідентифікація пакульського Саду з Едемським. Героїня твору Марія уявляє, що вона «з Іваном у тім раї, у тім градові новім, як Адам та Єва в саду райським» [там само, с. 60].

У романі значущим є також протиставлення «міста» і «села». Місто Мрин асоціюється у романних героїв з пеклом та ворожим світом, де знаходиться в’язниця. Семантика топоніма Мрин співзвучна зі словами «мерти», натомість, «село» ототожнюється з гармонією, порівнюється з градом святим.

З точки зору культурологічної регіоніки для творчості Володимира Дрозда та, зокрема, для романів «Листя землі», характерне використання діалектизмів, а саме східнополіського говору: («я людові свідчу» [2, с. 49], «Дак се ще мій дід розказував» [2, с. 17], «щось йон знав, щось йон знав!» [2, с. 119]), що дозволяє наблизити виклад елементів твору до усного мовлення типового жителя Чернігівщини.

Таким чином, для Володимира Дрозда його «мала батьківщина» є сакральним часопростором – «Краєм». Чернігівщина у ху-

дожній обробці постала казковим дивовижним світом, міфопоетичним Космосом, де людина уявляється частинкою природи, народу, їх невід'ємною складовою. Архетипи Краю – «Світового дерева», «Саду», «Дивосаду», «Листя» і «Землі» – у філософському романі маніфестують сіверянську духовність, репрезентують філософію етнокультури, сучасну культурологічну регіоніку в її мистецьких вимірах.

Фактично першим епосом Донецького краю став філософський роман-диалогія «Переддень Доби Водолієвої» Анатолія Федя з міста Слов'янська (2013). Автор – філософ і письменник – акцентує увагу на значенні людських доль донецького регіону для Вселенського розвитку, художньо обробляючи концепції походження Земного життя з Космосу (С. Арреніус, В. Вернадський). А. Федь торкаючись у своїх літературно-філософських творах широкого пласту історії української землі, зокрема Донеччини, як то голодомор 1933-го, голод 1947-го, все ж спрямовує свій зір у майбутнє, адже присвячує свій твір «дітям, у 2048 яким виповниться п'ятнадцять» [9, с.9]. Таким чином, історіософський епос тут набуває ознак етнофутуризму, що сплітає минуле з майбутнім.

Анатолій Федь народився в селі Миколаївка Донецької області, а живе і працює в Слов'янську, тобто, його топос «Малой Вітчизни» вибудований на просторах «Великого Українського Степу». Події роману «Переддень Доби Водолієвої» відбуваються на славнозвісній землі, що гартована кров'ю праотців-козаків, яка несе в собі їх енергетичний код, їх Дух і пам'ять.

У філософа-письменника А. Федя мислеобраз «Поле», що асоціюється з природним довкіллям людини, у контексті філософії етнокультури набуває значення «Степу», що стає сакральним топосом Донбаського Краю: «Дід Леонтій вчився мудрості Степу, гармонійної краси, незорості... В ньому, як в людині, закладено великий запас творчої і фізичної наснаги» [9, с. 25]. Л. Миколаєнко визначає питому особливість українського «Степу» епітетами – «широкий», «безмежний», «як море», «без краю», «безконечний» [6]. Неосяжність «Степу», його таємнича містичність нагадують неохопну впорядкованість Космосу як спочатку «Дикого Поля». В аналізі етноментальних цінностей акад. С. Кримський зазначав, що «освоєння степу, перетворення його на поле було історичною місією українського народу, оха-

рактизованою феноменом козацького хутора як особисто відвойованої у степового хаосу землі» [3, с.1]. У той же час, топос «Степ» символізує широту української душі, гостинність та духовне багатство, адже, по суті, є землею, де зароджувався антеїзм українського етносу, феноменологія його «життєвого світу» і «Малої Вітчизни».

У Степовому Космосі філософії етнокультури Анатолія Федя життя на Землі дали чотири Стихії – Земля, Небо, Огонь і Вода (ЗНОВ). Письменник-філософ зазначає: помилка людини в тому, що вона себе називає вінцем природи. Героїня романів А. Федя донеччанка Натка – «втілення українського народу, в його фізичній і духовній сутності» [9, с.128] – розмовляє з коровою як з живою людиною й сина Антона привчає ставитись до природи й тварин як до «одухотвореної речі» [там само, с. 47]. Таке відчуття природи свідчить про панестетизм українського світовідношення, характерний як для етнокультури в цілому, так і до її регіональних вимірів.

Донецький філософ і письменник Анатолій Федь конструює романий міфопростір на основі своїх дитячих переживань, життєвого досвіду, естетичних рефлексій, проносячи свою «Малу Батьківщину» через художньо-філософське осмислення історичних і соціальних подій минулого України, транслюючи свої думки у майбутнє і мріючи про країну «ЗНОВ».

Висновок. Отже, топос «Малої Вітчизни» у філософії етнокультури та українському філософському романі набуває значення стрижня побудови міфологічної романої реальності, водночас забезпечуючи історичну і геокультурну достовірність творів, емоційно наповнюючи та пробуджуючи патріотичні почуття. Відтак цей напрямок народознавства і жанр української літератури слугує багатовимірному процесу етнонаціональної та етнокультурної ідентифікацій у сучасній Україні.

Література:

1. Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту: імені Т.Г.Шевченка [Текст]. Вип. 95 / Треті Всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури / за ред. проф. В. Личковаха [Чернігів. нац. пед. ун-тет імені Т.Г.Шевченка; гол. ред. Носко М.О.]. – Чернігів : ЧНПУ, 2011. – 227 с.
2. Дрозд В. Листя землі : [роман] / Володимир Дрозд. – К. : Укр. письменник, 1992. – 559 с.

3. Кримський С. Ментальні цінності в контексті виборчої кампанії / С. Кримський. – День. – 2004. – 3 серпня. – С. 1, 4.
4. Личковах В. Чернігово-Сіверська культурологічна регіоніка / Володимир Личковах. – Чернігів: Вид-во Лозового, 2011. – 111 с.
5. Личковах В. А. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В. А. Личковах. – К. : ПАРАПАН, 2011. – 196 с.
6. Миколаєнко Л. Український степ як естетичний феномен / Л. Миколаєнко // Хроніка-2000: Український культурологічний альманах. Вип. 37-38. 41. Рік вид. IX: Україна: Філософський спадок століть / ред кол. : Буряк Ю. (голов.ред.) та ін. Худ. оформ. та ред. Бродя О. та ін. – Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. – С. 28–43.
7. Файзулліна Г. Етнокультурні архетипи в українському мистецтві: літературні образи та живописні візуалізації / Г. С. Файзулліна // Візуальність в українській культурі: статус, динаміка, контексти. Мат. Третьої Всеукраїнської наук.-практ. конф. (9-10 жовтня 2013 р.). – Черкаси, Брама-Україна, 2013. – С. 102–105.
8. Файзулліна Г. С. Міфологема Світового дерева у філософському романі Володимира Дрозда «Листя землі» / Г. С. Файзулліна // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту імені Т.Г. Шевченка [Текст]. Вип. 95 / Треті Всеукр. Кулішеві чит. з філософії етнокультури / за ред. проф. В. Личковаха [Чернігів. нац. пед. ун-тет імені Т.Г. Шевченка ; гол. ред. Носко М.О.]. – Чернігів : ЧНПУ, 2011. – С. 121–124.
9. Федь А. Переддень Доби Водолієвої / Анатолій Федь. – Канів : «Склянка часу»*Zeitglas verlag, 2013. – 470 с.